

KÜLTÜR PLANLAMASI AÇISINDAN ÜTOPYA ÇEVİRMENLİĞİ: UTOPIA VE CIVITAS SOLIS'İN İLK TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ

Çiğdem Kurt Villiams*

GİRİŞ

Etimolojik olarak “yok ülke” anlamına gelen “ütopya” sözcüğü yeryüzünde mevcut olmayan ama bir gün gerçekleşebileceği hayal edilen toplum tasarımı ifade eder. Bugünden bakıldığında bu sözcük Türkçede hep var olmuş gibi görünse de gerçek farklıdır: Thomas More’un *Utopia* (1516) adlı eseri Türkçeye ilk kez 1964’te *Utopia* başlığıyla Vedat Günyol, Sabahattin Eyuboğlu ve Mina Urgan tarafından çevrilmiş ve bu çevirinin ardından “ütopya” sözcüğü günlük dilimize yerleşmiştir. Türsel açıdan *Utopia*’ya en çok benzeyen metinlerden biri olan Tommaso Campanella’nın *Civitas Solis* (1602) adlı yapıtının ilk Türkçe çevirisi de Vedat Günyol ve Haydar Kazgan tarafından 1965’te *Güneş Ülkesi* adıyla yapılır. Her iki çeviri de Vedat Günyol ile Sabahattin Eyuboğlu’nun kurduğu Çan Yayınları tarafından basılır. Türkçeye peş peşe, yakın çalışma arkadaşı olan çevirmenler tarafından çevrilen ve aynı yayınevinden çıkan bu iki çevirinin ardından “ütopya” sözcüğü günlük dilimizde geniş bir kullanım alanına kavuşur.

Utopia ve Civitas Solis ilerleyen yıllarda Türkçeye farklı çevirmenler tarafından yeniden çevrilmiştir.¹ Ancak bu çalışmanın kapsamı yukarıda

* Öğretim Görevlisi Doktor, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, cigdem.kurt@msgsu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7865-1645>.

1 Utopia’nın yeniden çevirileri şunlardır: More, T. (2003). *Utopia*, (Çev: İbrahim Yıldız). Ankara: Ütopya Yayınevi; More, T. (2004). *Ütopya*, (Çev: Necmiye Uçansoy). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları; More, T. (2011). *Ütopya*, (Çev: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları; More, T. (2016). *Ütopya*, (Çev: Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi; More, T. (2020). *Ütopya*, (Çev:

anılan ilk Türkçe çevirilerle sınırlıdır. Bu iki çeviriyi kuşatan yan metinlere ve çeviri metnin dışında kalan metin dışı öğelere bakılıp şu sorulara yanıt aranacaktır: Ütopyalar, 1959-1977 arasında faaliyet gösteren Çan Yayınları'ndan çıkan çeviriler içinde nasıl bir yere sahiptir? Utopia ve Güneş Ülkesi, 1940'larda Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla devlet eliyle yürütülmeye başlanan Dünya klasiklerinin Türkçeye aktarılması işine ne oranda katkı sunmuştur? Çan Yayınları'nın sahip olduğu çeviri ve yayın politikasının Türkiye'de yeni bir kültür repertuvarının meydana getirilmesinde yeni seçenekler sağlayacak bir kültür planlaması çalışmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir mi?

Bu sorulara yanıt aramadan önce değinilmesi gereken iki ayrı konu vardır. Bunlardan birincisi, yan metinler ile metin dışı malzemenin çeviri tarihi araştırmalarında kullanımıdır. İkincisiyse “kültür repertuvarı” ve “kültür planlaması” kavramlarıdır.

YENİ BİRER KÜLTÜR REPERTUVARI GİRDİSİ OLARAK UTOPIA VE GÜNEŞ ÜLKESİ

Yan Metinler ve Metin Dışı Öğelerin Çeviri Tarihi Araştırmalarındaki Rolü

Bir çevirinin erek kültürde nasıl bir yer tuttuğunu saptamak için çeviri metnin kendisine odaklanmak bir seçenekse diğer bir seçenek de çeviri metni kuşatan yan metinler ve metin dışı malzeme üzerinden ilerlemektir. Peki, “yan metin” ve “metin dışı öğe” ile kastedilen nedir? Araştırmacı ve akademisyen Şehnaz Tahir Gürçağlar'ın çizdiği çerçeve bu konuda oldukça aydınlatıcıdır. Tahir Gürçağlar, Fransız edebiyat kuramcısı Gérard Genette'ten hareketle yan metinleri, belirli bir çeviri metne eşlik eden ve metinle okur arasına girerek metnin okura sunulmasına hizmet eden öğeler (önsöz, sonsöz, başlık, ithaf, çizim, resim...) bütünü olarak tanımlar. Ona göre kitap tanıtımı, mektup, reklam, söyleşi, günlük vb. metinler aracılığıyla belirli bir çeviri üzerine oluşturulmuş üst söylem de yan metinlere dahil edilebilir. Metin dışı malzeme ise, doğrudan bir çeviriye odaklanmayan ama genel olarak çeviri etkinliği üzerine oluşturulan üst söylemdir. Metin dışı malzeme de yine, yukarıda sıralanan farklı metin türlerinden oluşur (Tahir Gürçağlar, 2002: 44). Tahir Gürçağlar'ın da belirttiği gibi, yan metinler ve metin dışı öğeler çevirilerin erek kültüre nasıl sunulduğu ve orada nasıl

Suat Ertüzün) İstanbul: Can Yayınları. Civitas Solis'in yeniden çevirileri ise şunlardır: Campanella, T. (2003). Güneş Ülkesi, (Çev: Veysel Atayman). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları; Campanella, T. (2008). Güneş Ülkesi, (Çev: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları; Campanella, T. (2021). Güneş Kent, (Çev: Betül Parlak Cengiz). İstanbul: Koridor Yayıncılık.

karşılandığı konusunda önemli ipuçları verir (2002: 47). Bir adım daha ileri giderek şu da söylenebilir: Özellikle yan metinler, çeviri metni kuşatıp çevrelerken okur için de açıklayıcı bir bağlam yaratmış olurlar. Okurun elindeki çeviriyi bu bağlam içinde algılaması ve yorumlaması beklentisi söz konusu olduğundan yan metinlerin yalnızca açıklayıcı değil yönlendirici de olabilecekleri bir gerçektir.²

Kültür Repertuarı ve Kültür Planlaması Kavramlarına Kısa Bir Bakış

Çeviribilimci Itamar Even-Zohar 1970’lerden itibaren yaptığı çalışmalarla “çoğuldizge kuramı”nı geliştirmiş ve yazınsal çevirilerin belli bir yazınsal çoğuldizge içinde nasıl bir yer tutabileceğine dair kuramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır.³ Even-Zohar çoğuldizge kuramını daha da geliştirmek için 1990’lardan itibaren kültür repertuarı” ve “kültür planlaması” kavramları üzerinde durmuştur. Ona göre kültür repertuarı “*bir insan topluluğu ve bu topluluğun üyesi olan bireyler tarafından yaşamın düzenlenmesi için kullanılan seçenekler bütünü[dür]*” (Tahir Gürçağlar, 2005: 43). Kültür repertuarları zaman içinde kendi kendilerine gelişip dönüşebilir ya da kültür dizgesindeki bireyler ve kurumlar tarafından belirli amaçlara yönelik olarak biçimlendirilebilir. Repertuarlar özgün yaratı yani “icat” yoluyla oluşturulabileceği gibi başka dizgelerden ödünç alınan seçenekler yani “ithal” yoluyla da oluşturulabilir. Çeviriler de kültür repertuarlarına yeni girdiler sağlayan birer ithal etme biçimidir (Tahir Gürçağlar, 2019: 132). Even-Zohar için icat ya da ithal etme yöntemlerinin başarılı olması sonucunda kaynak kültürden erek kültüre doğru bir transfer gerçekleşir. Yeni seçenekler benimsenir ve alıcı konumdaki kültür repertuarının parçası haline gelirler. Even-Zohar işte bu repertuvara yeni seçenekler sunma eylemini “kültür planlaması” olarak adlandırır (Tahir Gürçağlar, 2003: 249). Diğer bir ifadeyle kültür planlaması, yeni bir kültür repertuarının oluşturulmasında ya da mevcut olanın yeniden biçimlendirilmesinde, geliştirilmesinde yeni seçenekler üretme girişiminde bulunmak anlamına gelir.⁴

2 Yan metinlerin ve metin dışı öğelerin çeviri tarihi araştırmalarında nasıl kullanılabileceğine yazarın şu çalışmasında da değinilmiştir: Kurt Villiams, Ç. (Basım Aşamasında). “Tercüme Bürosu Molière (Yeniden) Çevirilerinde Yazınsal Geçmişin Baştan Yazımı (1941-1950)”, Molière’den Molyer’e. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.

3 Çoğuldizge kuramı için bkz. Even-Zohar, I. (2008). “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu”, (Çev: Saliha Paker). Çeviri Seçkisi II – Çeviri(bilim) Nedir?, (Ed: Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık, 125-132.

4 Kültür repertuarı ve kültür planlaması konusunda daha fazla bilgi için bkz. Even-Zohar, I. (2002). “The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer”, Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture, (Ed: Saliha Paker). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 166-174.

Yeni Ufuklar Dergisi ve Çan Yayınları'nın Kuruluşu, İşlevi

More'un *Utopia* adlı yapıtı ile Campanella'nın *Civitas Solis* adlı yapıtının Türkçeye bir yıl arayla, yakın çalışma arkadaşı olan çevirmenler tarafından tercüme edilmesi ve aynı yayınevi tarafından basılması bir tesadüf olarak görülemez. Bu iki çeviri ve basım işinin kesişim kümesinde Vedat Günyol (1911-2004) yer almaktadır. Her iki çeviride de imzası bulunan Günyol'un ilk çevirileri 1930'larda *Yücel* (1935-1956) dergisinde yayımlanmıştır. Günyol 1940'larda da aynı dergi için çevirmenlik yapmaya devam etmiştir.⁵ 1940'ların sonunda *İslam Ansiklopedisi* yayın kurulunda görev almış, bu görevi 13 yıl boyunca devam ettirmiş ve ansiklopedi için birçok çeviri yapmıştır (Andaç, 1997: 71). Maarif Vekilliği'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlı olarak 1940'ta kurulan ve asıl görevi Dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesini düzenlemek ve denetlemek olan (Tahir Gürçağlar, 2007: 566) Tercüme Bürosu'nda çevirmen olarak görev almıştır. Günyol'un ifadesiyle, "Türk rönesansını yaratmak" (Günyol, 1983: 329) hedefiyle Dünya klasiklerinin Türkçeye aktarılması işini üstüne alan büro 1940-1966 arasında faaliyet gösterir. 1946'da büronun tarihinde önemli bir kırılma yaşanır: Hasan Âli Yücel Maarif Vekilliği görevinden ayrılır ve bunun ardından büronun çeviri ve yayın politikasında önemli değişiklikler meydana gelir. Günyol da bu değişikliklerin ardından bürodaki görevini bırakan çevirmenler arasında yer alır (Kabacalı, 1997: 7).

Günyol, Tercüme Bürosu'ndan ayrıldıktan sonra da, Dünya klasiklerinin ve "modern klasik" olarak adlandırabileceğimiz çağına damga vurmuş yazınsal ve düşünsel yapıtların Türkçeye çevrilmesi işine hizmet edecek farklı kanallarda görev almıştır. *Yücel* dergisinin bir devamı olarak kabul edilen (Kabacalı, 1997: 47) ve 1952-1976 yılları arasında faaliyet gösteren *Yeni Ufuklar* dergisi ve dergiyle organik bağlantı içinde 1959'da kurulan Çan Yayınları bunların başında gelir.

Yeni Ufuklar dergisi, 1952-1953 arasında *Ufuklar* adıyla Orhan Burian ve Vedat Günyol tarafından çıkartılır. Burian'ın vefatından (1953) sonra da yirmi dört yıl boyunca *Yeni Ufuklar* adıyla Vedat Günyol'un sorumluluğu altında yayımlanır. *Yeni Ufuklar* yazın ve düşün dünyamız açısından olduğu kadar çeviri tarihimiz açısından da oldukça önemlidir çünkü bu neredeyse çeyrek yüzyıllık dönemde dergide yoğun bir çeviri etkinliği sürdürülmüş, telif metinler kadar çeviri metinler de basılmıştır.

5 Günyol'un Yücel dergisinde yayımlanan çevirilerinin bir listesi için bkz. Torun, E. (2004). Yücel Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Edebî Faaliyetler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, 79-81.

Derginin ana çevirmen kadrosunda Vedat Günyol ve Sabahattin Eyuboğlu (1909-1973) vardır. Bireysel çevirilerin dışında birçok metni de birlikte çevirip imzalamışlardır. Azra Erhat (1915-1982) da gerek bireysel çevirileri gerekse farklı çevirmenlerle birlikte yaptığı ortak çevirilerle onlara katılabilir. Bu üçlüye ek olarak birçok tanınmış ismin çevirisi de dergide basılmıştır.⁶

Yeni Ufuklar'da hem yazınsal metinler hem de makale, deneme gibi bilgilendirici metinler çevrilmiştir. Yazınsal metinler arasında modern Batılı yazar ve şairlere ait olanlar kadar Antik Yunan-Roma yazar ve şairlerine ait olanlar da çevrilmiştir. Antik Yunan-Roma kültürüne gösterilen bu ilginin temelinde “Mavi Anadolu” olarak adlandırılan yaklaşım vardır. Günyol, Mavi Anadolu hareketini, Sabahattin Eyuboğlu'nun ağzından şöyle açıklar: “Yunan mucizesi dedikleri şey Anadolu topraklarında yeşeriyor. Filozoflar Anadolu topraklarında yaşıyor. Onların kalıntıları, bizim malımız diyor Sabahattin. Bunlar bizim yurttaşımız.” (AISİ 1 VG, sf. 18) Bu bakış açısı doğrultusunda Antik Yunan-Roma yazar ve şairleri sahiplenilmiş, metinleri Türkçeye kazandırılmıştır. Nedim Gürsel'e göre de, Eyuboğlu'nun çevresinde bir araya gelen aydınlar Anadolu kültürünün kaynak metinlerini Türkçeye çevirip yine Anadolu'da bir “Yeniden Doğuş” yani “Rönesans” hareketi yaratmak istemiştir (Gürsel, 1983: 323). Dolayısıyla Eyuboğlu ile iş birliği içindeki çevirmenler Antik Yunan-Roma kültürüne ait metinleri Anadolu kültürünün kurucu metinleri arasında görmüş ve bunları Türkçeye çevirerek kendi kültür birikimlerine katmayı amaçlamışlardır. *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan bilgilendirici metin çevirileri ise edebiyat, sanat ve siyaset alanlarından seçilmiştir. Siyasal içerikli metinler on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl düşünürlerine, sol-sosyalist düşüncenin önemli kuramcıları ve eylem insanlarına aittir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, *Yeni Ufuklar* dergisiyle Çan Yayınları arasında organik bir bağ vardır ve dergide basılan çevirilerden bazıları daha sonra kitaplaştırılıp Çan Yayınları tarafından basılmıştır.⁷ Vedat Günyol

6 A. Kadir, Adalet Cimcoz, Tarık Dursun K., Özdemir Nutku, M. Ali Cimcoz, Asım Bezirci, Akışık Göktürk, Şakir Eczacıbaşı, İsmet Zeki Eyüboğlu, Haydar Kazgan, Ferit Edgü, Feyyaz Kayacan, Oktay Rifat, Mina Urgan, Melih Cevdet Anday, Hilmi Yavuz, Cevat Çapan, Necati Cumalı, Can Yücel, Atalay Yörükoğlu, Nedim Gürsel, Bertan Onaran, Berke Vardar, T.S. Halman, Ahmet Cemal, Yurdanur Salman, Mehmet Rifat-Sema Rifat gibi çevirmenler bunlar arasındadır.

7 Sözü edilen organik bağın somutlaştığı yerlerden biri, *Yeni Ufuklar*'ın son sayısında dergi aboneleri için verilen ilandır. İlanda şöyle denir: “Yeni Ufuklar 275. sayıyla sona eriyor. Birçok abonemizin 280'lere kadar uzanıyor abonmanları. Onlara olan borcumuzu, aşağıda listesini verdiğimiz ÇAN YAYINLARI ile kapatmak istiyoruz. Alacaklarını karşılayacak olan kitapları istiyerek bize bu konuda yardımcı olmalarını candan diliyoruz. Kitapları seçme ve fiyat denkleştirmesini kendilerine bırakıyoruz. Saygılarımızla.” Bkz. Yazarsız (1976). “Yeni Ufuklar'ın Abonelerine”, *Yeni Ufuklar*, c.25, s.275, 116-117. *Yeni Ufuklar*'ın abonelerine olan borcunu Çan Yayınları'ndan çıkan kitaplarla ödemesi, adı geçen iki kurum arasındaki organik bağın en somut olarak görüldüğü yerlerden biridir.

Çan Yayınları'nın kurulma gerekçesini şöyle açıklar: *Yeni Ufuklar* dergisi, geçmiş çağlara ve yirminci yüzyıla damga vurmuş düşünürlerin temel metinlerini Türkçeye aktarmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda Thomas More, Tommaso Campanella, Platon, Jean Jacques Rousseau, Jean Paul Sartre, Albert Camus, Bertrand Russell, Albert Einstein gibi yazarlardan çeviriler yapılmıştır. Dergi için çeviriler yapılırken bazı yazarlara ve yapıtlara ağırlık verilmesi sonucu çeviriler zaman içinde kitap boyutuna ulaşmıştır ve bir yayınevine ihtiyaç duyulmuştur. Bu yayınevinin esas görevi, 1940'larda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan ama çeşitli nedenlerle sekteye uğratılan Dünya klasiklerini ve modern klasikleri Türkçeye çevirme işini devam ettirmek, bu alandaki boşluğu doldurmaktır (Kabacalı, 1997: 19). Günyol başka bir yerde de Çan Yayınları'nı Tercüme Bürosu etkinliğini yitirince filiz vermeye başlayan özel çeviri girişimlerinin ilki olarak tanımlar ve bu yayınevini sol yayıncılık alanındaki diğer yayınevlerinin (Sol, Sosyal, Onur vb.) izlediğini söyler (Günyol, 1983: 330). Çan Yayınları Türkiye'deki sol yayıncılık alanının bir parçasıdır, hatta bu alanda öncülük etmiştir. Günyol kendi çevirileriyle yayıncılığını yaptığı çevirilerin ortak özelliklerini de şu sözlerle ifade eder:

Bunlar, bağınaz düşüncelerden arınma, özgür düşünceye en büyük değeri verme, insancılık diye adlandırabileceğimiz hümanizma ruhu ve düşüncesidir; sola, yani köylüsü, işçisi, çalışan adamlarıyla bütün bir ezilmiş, hakları yenmişlerden yana, güzel bir dünya özlemine açık bir hümanizma. (Kabacalı, 1997: 36)

Buna göre çevirilerin ortak noktasında hümanizm düşüncesi vardır. Orhan Hançerlioğlu'nun tanımına göre, hümanizm ya da diğer adıyla insancılık geniş anlamıyla, *"tarihsel süreçte insanı insan etme çabalarının tümünü adlandırır ve bu anlamda insanın yaratıcı güçlerinin geliştirilmesini, onu özgür ve gönençli kılmayı ve her bakımdan yükseltip ilerletmeyi dilegetirir"* (Hançerlioğlu, 2015: 187). Gerek Günyol'un gerekse Hançerlioğlu'nun tanımlarında geçen özgürlük vurgusu her şeyden önce, insanın dini dogmaları akıl süzgecinden geçirip körü körüne inançlardan kurtulması ve özgürleşmesi anlamına gelir. Hümanizm düşüncesinde, dünya düzeninin merkezine tanrısal buyrukların değil de insanın koyulması esastır. Günyol'a göre hümanist duruş aynı zamanda, kapitalist dünyada hüküm süren sınıf çatışmalarında sömürenlere karşı sömürülenlerin yanında olmayı gerektirir ve daha adil, eşit, özgür ve mutlu bir dünya özlemini içerir.

Yazar Server Tanilli de Çan Yayınları'na basılan çevirilerin kültürümüze derinlemesine etki ettiğini söyler ve yayınevinin en büyük katkısının More ve Campanella'nın ilk kez Türkçeye çevrilmesi olduğunu vurgular: “[O] yayınlarda listenin başında, bir yenilik olarak, hümanist yazar ve düşünürler gelir: Thomas More (*Utopia*), Campanella (*Güneş Ülkesi*).” (Ataş, 2004: 61) Rousseau, Diderot gibi Aydınlanma düşünürlerinin ve Türkiye’de pek tanınmayan Robespierre, Saint-Just, Babeuf gibi Fransız Devrimi düşünürleri ve eylem adamlarının çevrilmesi de buna eklenmelidir (Ataş, 2004: 61). Günyol da 1976’da, *Yeni Ufuklar*’ın kapanmasının hemen ardından verdiği bir röportajda, dergiye yöneltilen eleştirilere yanıt verirken aynı noktayı vurgular:

Yeni Ufuklar’ın Türk düşünce hayatını kapıp kavrayan ileri düşünce atılımının gerisinde kaldığını ileri sürenlere, Batı için belki eskimiş olan, ama bizim için – bir uyanış dönemi içinde olduğumuzu kabul ederseniz eğer – yeni olan birtakım eserlerden yaptığımız çevirileri ileri sürüp savunabiliriz kendimizi. More, Campanella, Babeuf, Robespierre, hele hele Gramsci tanıklık edebilirler bu konuda bize. (Kabacalı, 1997: 48)

Türkiye’de 1960’lar ve 1970’lerde sol-sosyalist hareket yükselirken *Yeni Ufuklar* dergisi solu destekleyen, yepyeni çevirilerle besleyen ama aynı zamanda da eleştiren bir çizgiye oturmuştur. Günlük siyasal mücadelelerin dışında kalmak istemiştir. Günyol’un ifadesiyle sol bir dergi olduğu şüphe götürmese de “sol bağınazlığına karşı bir dergi niteliğini koru[muş]”; “sola gönül vermiş” bir dergi olmakla birlikte “ılımlı, sağduyu yönünde, demokratik bir çizgi üzerinde yürü[müştür]” (Kabacalı, 1997: 33). Türk solundaki düşünsel tartışmalara en büyük katkısı ise gerek dergide makale biçiminde gerekse kitap biçiminde basılan bu yepyeni çevirilerle olmuştur. *Utopia* ve *Güneş Ülkesi* de bunların başında gelir.

Yan Metinler ve Metin Dışı Öğeler Işığında *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*

Günyol, Eyuboğlu ve Urgan çevirisi *Utopia* Türkçede 1964’te basılır. Çevirinin başında Mina Urgan’ın geniş bir önsözü vardır. Burada Urgan’ın ifadesiyle “İngiliz hümanistleri arasında tek dâhi sayılan Thomas More” (More, 1964: 5) okura tanıtılır. Urgan ilerleyen bölümde *Utopia*’yı Platon’un *Devlet* adlı yapıtıyla karşılaştırır ve verdiği dipnotta, bu karşılaştırma için Remzi Kitabevi tarafından 1962 yılında yayımlanan Sabahattin Eyuboğlu-Mehmet Ali Cimcoz çevirisi *Devlet*’ten yararlandığını açıklar (More, 1964: 41). Çevirmen dipnotu yalnızca *Utopia* ve *Güneş Ülkesi* arasında değil, bu

iki çeviriyle Devlet çevirisi arasında da bir devamlılık ilişkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye’de ütopya çevirmenliği Devlet ile başlar, 1960’ların hemen başlarında *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*’yle devam eder. *Yeni Ufuklar* çevresinde bir araya gelen Eyuboğlu, Cimcoz, Günyol, Urgan ve Kazgan bu üç yapıtı farklı iş birlikleri içinde, ama ortak bir hedef doğrultusunda Türkçeye çevirmiştir: O gün için var olması yalnızca hayal edilebilen daha adil, eşit, özgür ve mutlu bir dünyayı resmeden Dünya klasiklerini okurla buluşturmak.

Önsözün bizim açımızdan en dikkat çekici bölümüyse sonudur. Urgan burada, More’un aklıyla duyguları arasındaki çatışmaya irdeler:

Ne yazık ki, More, kendi yarattığı Utopia’lılardan farklı olarak, din inançlarına akılla da inanmak gerektiğini, inançların doğruluğunu akılla kanıtlamak gerektiğini kabul edemiyordu. İşte bu yüzden, sanki aklıyla imanı arasında hiçbir bağ yokmuş gibi yaşamış, Katolik Kilisesine körü körüne boyun eğmiş, ölüme bile katlanmıştı. (More, 1964: 47)

Urgan’a göre bugün bize “tuhaf” görünen bu durum on altıncı yüzyıl için olağandır çünkü bu yüzyıla iki zıt güç yön vermiştir: “*Bir yanda geleceğe bakan Rönesans; bir yanda geçmişe bağlı Katolik Kilisesi. On altıncı yüzyıl insanı olarak, More, Rönesansa da, Katolik Kilisesine de candan inan[mıştır].*” (More, 1964: 47) Bunun sonucunda da “*hem Rönesans’ın en ilerici kitabı Utopia’yı, hem de softaca Katolikliğin belirlediği*” (More, 1964: 47) birçok metni kaleme alabilmiştir. Urgan’ın betimlemesinde iki farklı More vardır: Katolik Kilisesi’ne sorgusuz sualsiz bağlı yaşayan insan More ile dini inançların akıl süzgecinden geçirilip sorgulandığı bir toplumu yani *Utopia*’yı kurgulayan yazar More.

Urgan, More’un taşıdığı ilerici Rönesans insanı yönünü vurguladıktan sonra, onun geleceği görebildiğini ve günümüzde İngiltere de dahil tüm ileri demokrasilerde yürürlükte olan uygulamaların on altıncı yüzyılın hemen başlarında Utopia’da hayal edildiğini belirtir. Sözü edilen uygulamalar Urgan’a göre şöyledir:

Kadın-erkek eşitliği, çalışma saatlerinin azalması, bütün eğitimin değilse bile ilk eğitimin parasız ve zorunlu oluşu, boşanmanın kolaylaşması, yurttaşların sağlığıyla ilgili işlerin düzenlenmesi, vergi sisteminin düzeltilmesi, ölüm cezasının ya çok seyrek ya da hiç uygulanmaması vb. (More, 1964: 48)

Urgan gerçekleştirilen bu hayallerin yanı sıra *Utopia*'da çizilen ama dünya üzerinde henüz gerçekleştirilmemiş olanların da bulunduğunu belirtir ve şu açıklamayı yapar:

Bütün dünyada savaşın artık bir daha başlamamak üzere bitmesini, din alanında tam bir hoşgörölüğün yerleşmesiyle dinlerin ayırıcı niteliklerinden çok birleştirici nitelikleri üstünde durulmasını, millî gelirin daha haklıca dağıtılmasını, yalnız siyasal demokrasinin değil ekonomik demokrasinin kurulmasını, kısaca sosyal adaletin dünyaya yerleşmesini istiyordu More. (More, 1964: 48)

Ardından da ekler: “Eğer Sir Thomas More’un ülküsü gerçekleşmezse, kendi yarattığı terimle ‘ütöfik’ kalırsa, Avrupa uygarlığının er geç yıkılacağını bütün dünya anladı artık” (More, 1964: 48). Dolayısıyla insanlığın geleceği yeryüzünde barışın, dinler arası hoşgörölünün, gelir adaletinin ve tam demokrasinin sağlanmasına bağlıdır.

Urgan’a göre *Utopia* yirminci yüzyılda hâlâ günceldir, hatta önemi gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki dünya görüşleri taban tabana zıt kişiler bile bu metinde ortak değerler bulabilmektedir. Örneğin, “eskiye bağlı bir İngiliz Katoliği olan [Gilbert Keith] Chesterton da, ilerici bir Alman Sosyalisti olan Karl Kautsky de More üstüne birer kitap yazmışlardır” (More, 1964: 47). Siyasal açıdan karşıt kutuplarda yer alan bu iki yazarın More’a yönelmesi, yapıtlarının ve özellikle de *Utopia*’nın tüm insanlık için geçerli olacak talepler içermesindendir.

Sonuç olarak, Urgan önsözünde *Utopia*’nın kısmen gerçekleştirilen ya da hiç gerçekleştirilemeyen ülküler barındırdığını vurgular. Buna göre belli ülkelerde kadın-erkek eşitliği sağlanmış, çalışma saatleri kısaltılmış, boşanma kolaylaşmış, temel eğitim ve sağlık hizmetleri devletin sorumluluğna girmiş, vergi sistemi düzeltilmiş ve idam cezası kısıtlanmıştır. Ancak yeryüzünde savaşlar, dinler arası çatışmalar ve gelir adaletsizliği devam etmektedir. Bu durumda *Utopia* barındırdığı hedeflerle insanlık için halen günceldir.

Haydar Kazgan ve Vedat Günyol çevirisi *Güneş Ülkesi* ise *Utopia*’dan bir yıl sonra, 1965’te basılır. Bu çeviri *Civitas Solis*’in orijinal Latince baskısından yapılmamış; İtalyanca, İngilizce ve Fransızca baskıları karşılaştırılarak hazırlanmış yani ikinci dillerden yapılmıştır (Campanella, 1965: 2). Çeviride önsöz mevcuttur ama yazar adı yoktur. Önsözde Campanella’nın *Güneş Ülkesi*, Platon’un *Devlet* ve More’un *Utopia* adlı

yapıtlarının aynı düşünce çizgisinde ortaya çıktığı; bu üç yapıtın insanlığı daha mutlu bir yaşama kavuşturma isteğiyle kaleme alınmış yapıtların başında geldiği belirtilir (Campanella, 1965: 11). Yakın çalışma arkadaşı olan çevirmenler tarafından dilimize peş peşe çevrilen bu üç yapıt adeta bir üçleme bütünlüğü içinde anılır. Ortak noktaları ise, yeryüzünde mevcut olmayan kusursuz bir toplumsal düzeni çizmeleri ve insanlığı bu düzene yönelmeye teşvik etmeleridir.

Güneş Ülkesi'nin bu ilk baskısı içerdiği yan metinler açısından oldukça ilginçtir. Şöyle ki, Sabahattin Eyuboğlu tarafından Türkçeye çevrilen Campanella'ya ait iki şiir “Halk”⁸ ve “Büyük Kötülüklerin Kaynağı”⁹ ilk baskının sonuna tamamlayıcı metinler olarak eklenmiştir. Birinci şiirde halk, kendisini sömüren yönetici sınıf karşısında bilinçten yoksun bir kitle olarak çizilir. Halka gücünü hatırlatan aydınların bazen bedel ödemek zorunda kaldığı söylenir (Campanella, 1965: 126). Burada insanı baskı altında tutan siyasal düzenlere eleştiri yöneltildiği kadar bu baskıyı sorgusuz sualsiz kabul eden geniş kitleler de eleştirilir. İkinci şiirde de zorbalık, softalık ve ikiyüzlülük dünyadaki kötülüklerin kaynağı olarak çizilip lanetlenir. Adalet ve düzen tanrıçası Themis'in verdiği güç, akıl ve sevgiyle insanoğlunun bunlarla savaşabileceği belirtilir (Campanella, 1965: 127). İçeriklerine yakından bakıldığında “Halk” ve “Büyük Kötülüklerin Kaynağı” şiirlerinin ana metni desteklediği görülmektedir: İnsanoğlu baskıcı yönetimlere karşı koyarak özgürleşebilir. Daha adil, eşit, özgür ve mutlu bir dünyaya ulaşmak için mücadele etmek insanoğlunun birincil amacı olmalıdır.

Benzer biçimde, bu çevirinin basılmasının hemen ardından *Yeni Ufuklar*'da Vedat Günyol'un Campanella'yı tanıtan bir yazısı yayımlanmış ve yazı yine Sabahattin Eyuboğlu çevirisi “Altın Çağ”¹⁰ şiiriyle

8 “Halk dediğin değişken, kaba bir yaratık / Gücünü bilmez, katlanır sopalara ağır yüklere / Tutar burnundan çeker götürür onu / Bir silkinişte yere sereceği cılız bir çocuk / Korkar ondan, boyun eğer bütün heveslerine / Bilmez nasıl korkulduğunu kendinden / Efendileri uyutur onu afyonla, / Olacak şey mi? Kendi eliyle zincire vurur kendini / Bütün altınlarını verir de kırala / Bir tek altın için döğüşür, ölür. / Her şey onundur yerle gök arasında / Ama bilmez öyle olduğunu / Ve bunu kendine söyleyen / Vurur yerden yere, öldürür.” (Campanella, 1965: 126)

9 “Üç kötülükle savaşmak için doğmuşum ben: / Zorbalık, softalık ve ikiyüzlülük. / Bunun için üç şey verdi bana Themis tanrı, / Güç, akıl ve sevgi. / Üç yüce ilkesi bunlar / Yeni büyük felsefenin / Üç devâsıdır bunlar, ey dünya! / Seni kahreden üç belânın. / Açlık, savaş, veba, kıskançlık, ihanet / Haksızlık, sefihlik, tembellik, öfke... / Hep o üç büyük kötülüğün doğar bütün bunlar / Kökleri insanın körü körüne sevmesidir kendini / Ki bilgisizliktir onun da ilk kaynağı / Demek bilgisizliği yok etmeğe gelmişim ben.” (Campanella, 1965: 127)

10 “Mutlu bir altın çağ olduysa eskiden / Niçin bir kez daha olmasın? / Her şey dönüp dolaşıp / Gelmiyor mu eski yerine? / Düşündüğüm, öğütlediğim gibi benim / Paylaşaydı insanlar / Yararları, mutluluğu ve ahlâkı / Cennet olurdu dünya... / Uyanık, temiz sevgiler gelirdi diyorum / Azgın, kör sevgiler yerine / Yalan dolan, bilgisizlik yerine / Gerçek bilgi gelirdi / Ve kardeşlik zorbalığın yerine.” (Günyol, 1965: 15-16)

tamamlanmıştır. İnsanlık tarihindeki en parlak dönemi ifade etmek için kullanılan “altın çağ” farklı mitolojik kaynaklarda ya da dini metinlerde benzer biçimlerde çizilmiştir. Antik Yunan şairi Hesiodos altın çağ yerine “altın soy” kavramını kullanır ve bu soya mensup insanları şöyle betimler:

O zamanlar Kronos’un gökleri tuttuğu zamanlardı,
Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar,
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları, bacakları her zaman dipdiri
Sevinip coşuyorlardı gamsız şöenlerde,
Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı, yoğu onlarındı,
Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler ortasında, rahat, memnun,
Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında. (Erhat, 2004: 275)

Hesiodos altın soya mensup insanların mutluluk, refah ve huzur içinde yaşadıklarını; yaşlılık ya da hastalığın onlara hiç el sürmediğini söyler. Campanella da şiirinde, istenirse altın çağın yeniden yaratılabileceğini savunur. İnsanlar iyiliği ve doğruluğu paylaşarak saflığa, bilgeliğe ve kardeşliğe tekrar kavuşabilir; yeryüzünü yeniden bir cennet bahçesine dönüştürebilir (Günyol, 1965: 16). Şiir, Fransız Devrimi’nden çıkıp dünyanın farklı coğrafyalarına yayılan, yüz yıllar içinde geniş kitlelerin talebi haline gelen “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganını akıllara getirir.

Toparlamak gerekirse, Campanella *Civitas Solis*’te kendi mükemmel toplum düzenini çizmiştir. Metnin ilk Türkçe çevirisinin sonuna yine Campanella’ya ait olan şiirler eklenmiş, böylece ana metinde de yer alan bazı değerler öne çıkarılmıştır. Bunlardan ilk akla gelenler yönetici sınıfın baskı ve zorbalığından arındırılmış bir siyasal düzen; savaşların ve açlığın ortadan kalkması, adalete ve kardeşliğe dayalı bir arada yaşam, dini inançlarda hoşgörü, akla güven ve bilgisizlikle mücadeledir.

SONUÇ

Vedat Günyol, kendi çevirileriyle yayıncılığını yaptığı çevirilerin ortak noktasında hümanizm düşüncesi olduğunu söyler. İnsanın her şeyin ölçütü kabul edildiği; bireyin aklıyla tanrısal düzen, dini inançlar, siyasal iktidarlar da dahil her şeyi sorgulayıp kendisi için en iyiyi seçebileceği bir hümanizmdir bu. Sola açıktır: Baskıcı yöneticiler karşısında halktan

yanadır; kapitalist sistem içinde ezilenlerden, hakları yenenlerden ve sömürülenlerden yanadır. İnsanoğlunu daha adil, eşit, özgür ve mutlu bir yaşayışa kavuşturma isteğini temel alır. Tıpkı *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*'nde olduğu gibi. Bu açıdan bakınca Thomas More ve Tommaso Campanella'nın çevrilmesi bu hümanizm anlayışıyla son derece tutarlı görünmektedir. Hiç kuşkusuz *Yeni Ufuklar*'ın ve Çan Yayınları'nın hedef okur kitlesi bu metinlerde Rönesans aydınlarının mükemmel toplum tasarımlarını görmüş ve bunlardan ilham alarak içinde yaşadığı dünyayı sorgulayıp gelecekte neler talep edebileceği üzerine düşünmüştür. *Utopia* ve *Güneş Ülkesi*'nin içerdiği ama yeryüzünde henüz gerçekleşmemiş talepler (örneğin savaşların son bulması, yoksulluğun ve açlığın ortadan kalkması, eşit ve adil toplumsal bölüşüm, kardeşçe bir yaşam vb.) solun da sahip çıktığı taleplerdir. Bu iki yepyeni çeviri 1960'larda Türkçedeki sol literatüre de yenilik getirmiş, onu beslemiştir. "Kültür planlaması" kavramına dönecek olursak, Çan Yayınları Tercüme Bürosu'nun işlevsizleşmesinin ardından Dünya klasiklerini Türkçeye çevirme işini üstlenip yeni bir kültür repertuarının meydana getirilmesinde yeni seçenekler yaratacak bir kültür planlaması çalışmasına dahil olmuştur. Burada "yeni bir kültür repertuarı" ile kastedilen, yukarıda da üzerinde durduğumuz, sola açık hümanist bir kültür repertuarıdır. Çan Yayınları, özellikle 1960'lardan sonra Türkiye'de sol-sosyalist düşüncenin gözle görülür biçimde gelişmesiyle belirgin bir sol çizgiye oturmuş ve çeviri kararlarını da bu çizgiden sapmadan vermiştir.

KAYNAKÇA

- Ataş, A. E. (2004). *100'e 5 Vardı: Vedat Günyol'a Armağan*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Andaç, F. (1997). *Aydınlanmanın Işığında Sanat İnsanlarımız 1: Vedat Günyol*. İstanbul: İde Yayınları.
- Campanella, T. (1965). *Güneş Ülkesi*, (Çev: Vedat Günyol, Haydar Kazgan) İstanbul: Çan Yayınları.
- Erhat, A. (2004). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Even-Zohar, I. (2002). "The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer", *Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture*, (Ed: Saliha Paker). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 166-174.
- Even-Zohar, I. (2008). "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu", (Çev: Saliha Paker). *Çeviri Seçkisi II – Çeviri(bilim) Nedir?*, (Ed: Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık, 125-132.
- Günyol, V. (1965). "Campanella", *Yeni Ufuklar*, c.13, s.156, 9-16.

- Günyol, V. (1983). “Türkiye’de Çeviri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İletişim Yayınları, 324-330.
- Gürsel, N. (1983). “Uygarlık ve Çeviri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İletişim Yayınları, 320-323.
- Hançerlioğlu, O. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kabacalı, A. (1997). *Hümanizma’nın İmece’ci Öğretmeni Vedat Günyol*. İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım Anonim Şirketi.
- Kurt Villiams, Ç. (Basım Aşamasında). “Tercüme Bürosu Molière (Yeniden) Çevirilerinde Yazınsal Geçmişin Baştan Yazımı (1941-1950)”, *Molière’den Molyer’e*. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.
- More, T. (1964). *Utopia*, (Çev: Sabahattin Eyuboğlu, Mina Urgan, Vedat Günyol) İstanbul: Çan Yayınları.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2002). “What Texts Don’t Tell: The Uses of Paratexts in Translation Research”, *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues*, (Ed: Theo Hermans). Londra-New York: Routledge.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2003). “Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar. Eleştiriler”, *Çeviri Seçkisi 1-Çeviriyi Düşünenler* (Ed: Mehmet Rifat). İstanbul: Dünya Yayıncılık, 243-268.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2007). “Tercüme Bürosu ve Bir Edebiyat Kanonunun Oluşturulması”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 4, (Ed: Talat Sait Halman ve diğerleri). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 563-578.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2019). *Çevirinin ABC’si*, 4. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Torun, E. (2004). *Yücel Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Edebî Faaliyetler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Yazarsız (1976). “Yeni Ufuklar’ın Abonelerine”, *Yeni Ufuklar*, c.25, s.275, 116-117.